



Your complimentary  
use period has ended.  
Thank you for using  
PDF Complete.

[Click Here to upgrade to  
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

## DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Kármán Marianna

### TRADÍCIÓ ó RITUÁLÉ ó EMLÉKEZET

A joruba népi hagyományok jelentkezése Wole oyiinka életm vében  
avagy *Ògún*, az *egúngun* és a *sàarà* találkozásása az íróasztalon

Témavezet : Prof. emer. Dr. Sipos Lajos CSc. habil.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Irodalomtudományi Doktori Iskola

Magyar Irodalom M hely

2011

## **A magyarországi afrikai irodalomkutatás létproblémája és a disszertáció témaválasztásának kérdése**

1998-ban kezdtem el elször afrikai irodalmi kurzusokat hallgatni az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Afrikanisztika Programjának keretein belül. Az ott hallgatott órákon Füssi Nagy Géza tanár úr sajnálattal jelezte, hogy milyen nagy r tátong az afrikai irodalomkutatás terén, mióta Keszthelyi Tibor afrikai irodalomkutató halála bekövetkezett.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végül 2006-ban egyetemi tanulmányaimat egy-egy Nobel-díjas afrikai író, Najib Mahfuz és Wole oyinka m fajteremt munkásságát elemző szakdolgozatokkal fejeztem be. A szakdolgozatokhoz végzett kutatásaim során a Magyarországon fellelhető teljes magyar és idegen nyelvű szakirodalmat feldolgoztam. Ekkor vált világossá, hogy az afrikai irodalmakkal való tudományos munkát szinte alapok nélkül kell elkezdenem.

Doktori disszertációmban tehát egy Magyarországon teljesen új tudományterületen kellett, de mégis érthető és befogadható módon értekezni. Az általam választott Wole oyinka példája nemcsak azért különleges, mert az afrikai irodalmi élet alapjait képezik munkái, amért kit n táptalaj a magyar afrikai irodalomkutatás újraélesztéséhez, hanem mert nemzetközileg egyúttal štúli kutatott író is. Ez még nehezebbé tette a témaválasztásomat, hiszen Magyarországon afrikai irodalomról beszélni mindenképpen újat jelent, nemzetközileg oyinkáról újat mondani azonban az egyik legnehezebb feladat.

Több ezer oyinkával foglalkozó cikk és tanulmány, és csaknem ötven monográfia átolvasása után vált egyértelművé, hogy milyen kevesen és milyen kis látószögben vizsgálják oyinka életművében a tradicionális elemek létét és funkcióját. Azok pedig, akik figyelemmel kísérték ezeket a jelenségeket, nem voltak következetesek, pontosak, nem keresték az egységet oyinka narratívájában, sok esetben nem magyarázták ezeket a tradicionális elemeket, mindössze jelezték, hogy léteznek.

## **Az afrikai folklór és m irodalom együttkutatásának szükségessége**

A joruba hagyományok irodalmi megformálásának kérdése magában rejtette azt a problémafelvetést is, hogy lehet-e a népi hagyományt, az orális irodalmat irodalmi esztétikumként kezelni? Hol a határ az orális és írott irodalom között, és egyáltalán van-e határ?

Az afrikai irodalomtörténetekben feltűnő problémát jelentenek ezek a kérdések, hiszen az afrikai orális irodalom sokkal erőteljesebben van jelen az írott irodalmak mellett, mint mondjuk Európában. Az afrikai irodalomtörténetek pedig nem tulajdonítanak minden esetben jelentőséget ennek a domináns irodalmi korpusznak.

Megfelelő folklórgyűjtések és elemzések nélkül a m irodalomba interpretált tradicionális elemek nem ismerhetőek fel, nem következtethetők ki funkciójuk, esztétikai szerepük.

A posztkoloniális irodalmakban egyúttal problémát jelent az egyes irodalmak pontos definiálása is, vagyis esetemben Wole oyinka kérdéses, hogy angol, afrikai, nigériai vagy joruba író-e. A folklór esztétikai jelentőségének figyelembevételével könnyebben újraértelmezhető a posztkoloniális írói identitás.

yelemmel követése olyan hat kutatható példájává, mint az ongi szó technológizálása. A szóbeli irodalom írottá alakulása ugyanis egy mediális közegváltás is egyben, mely Walter Ong követi szerint is elsősorban a őprimitív népeknél figyelhető meg a legjobban.

A joruba hagyományos irodalom és a tradicionális elemek vizsgálata Wole Soyinka életművében egy konkrét elemzési kísérlet a mediális közegváltás vizsgálatára, és egyben olyan műfajelméleti kérdések szemléltetésére, hogy hogyan alakultak ki az egyes irodalmi műfajok Nigériában. Az európai műfajok eredete történetileg csak hipotetikusán kutatható, de az afrikai irodalmi műfajok születése élő példákon keresztül vizsgálható, ezért általános műfajelméleti és -történeti kérdések megválaszolását segítheti elő.

### **A joruba folklór jelentősége Wole Soyinka életművében**

Wole Soyinka életműve elsősorban politikai, majd eurocentrikus szemszögből kutatott irodalmi korpusz. A tradicionális elemek jelenléte elfogadott, de a legtöbben nem tulajdonítanak jelentőséget neki, inkább irodalmi extrémításként, mint esztétikai megvalósulásként kezelik.

Az afrikai irodalomtörténészek közül néhányan részletesen foglalkoznak ezzel a kérdéssel egy-egy műve kapcsán, de módszereik az európai irodalomkutatástól eltérő technikájú és mélységű, elsősorban a tradicionális elem felismerésében nyújtanak segítséget, de annak szerepét nem elemzik, illetve nem hasonlítják össze az egyes jelenségeket.

Wole Soyinka az egyes irodalmi műfajokban eltérő hangsúllyal és funkcióban használja a joruba tradíciót. Míg a drámában a mű szerkezetét, költői

nyelvét adja és formálja, addig a regényben inkább csak esztétikai színezetet nyújt a műnek. Ezeknek az eltéréseknek a vizsgálata mutatja be igazán Wole Soyinka költői-írói narratívájának sajátosságát, különösen azt szem előtt tartva, hogy esszéiben többször is irodalmi programot fogalmaz meg a népi tradíció esztétikai jelentőségével kapcsolatban.

Afrikai irodalmakkal foglalkozni Magyarországon el zmények nélküli módszertanilag is nehéz kérdés. Az európai irodalomkutatók ugyanis els sorban a kolonialista, politikai és európai irodalomtörténeti és -elméleti módszereket követnek, melyekkel számos afrikai sajátosság mellett elsiklanak. Az afrikaiak pedig értelemszer en nem emelik ki az adott m vek afrikai sajátosságait, inkább egzisztenciális kérdéseket tárgyalnak.

Egy magyar kutatónak óriási el nye van a nyugati és afrikai kutatókkal szemben. Úgy vizsgálhatja az afrikai irodalmakat, hogy nem keresi minduntalan saját kultúrájának nagyjait az afrikai m vekben, nem kell kényszeresen egy-egy irodalomelméleti felvetés mögé bújva elemezni ezeket az irodalmakat, és semmiképpen sem afrikai szemszögb l kell identitáskereső és -formáló elemzéseket írni a koloniális hatalmak árnyékában.

Az afrikai irodalmak európai felfedezésekor a kelet-európai országok, köztük Magyarország is, a szocialista Szovjetunió elnyomása idején vizsgálhatta ezt a távoli kultúrát, melynek értelmezését így teljesen más aspektusból kezdte, mint a nyugat-európai vagy amerikai kutatók. A Kelet- és Közép-Európában 60-as, 70-es években készült irodalomtörténetek err l tesznek tanúbizonyságot. Ezen a kutatói tradíción továbbhaladva egy teljesen új aspektus formálására van lehetőség a magyar afrikai irodalomkutatás folytatásakor.

Módszereimben tehát egy új irányt kívántam megteremteni az afrikai irodalomkutatásban, továbbá kísérletet tettem arra, hogy a néprajzi elemeket irodalmi módszerekkel elemezzem.

Mindhárom f fejezetben az egyes irodalmi m vek szerkezeti sajátosságainak megállapításához az elemzést megkönnyítendő, bevezető kutatásokat végeztem. Így a költészet esetén a joruba tradicionális költészeti formákat mutattam be, a drámák kapcsán a joruba fesztiválokat ismerttettem, míg a regényeknél ó tradicionális példa hiányában ó az adott irodalmi m faj definiálásával kezdtem mondandómat.

A továbbiakban mindhárom fejezetnél ugyanazt a mintát követtem, vagyis azt vizsgáltam, hogyan változik az írói narratíva a kezdetekt l napjainkig, ennek megfelelő en válogattam az egyes irodalmi m veket részletes elemzésre, melynek során a tradicionális szerkezeti transzformációt, költői eszközöket, interdiszciplináris elemeket kerestem. Ezek között mindhárom esetben megjelentek a mitologikus karakterek és elemek magyarázata és funkciója, a tradicionális témaválasztás, tánc-zene-ének jelent sége és a joruba nyelvi jelenségek elemzése. Természetesen ezeken kívül is az adott m re jellemző sajátos kérdések is felmerülnek, de ezeket a szempontokat minden alkotás esetében igyekeztem figyelemmel követni.

Az afrikai sajátosságok megállapításakor els sorban saját tanulmányutam tapasztalatait és afrikai néprajzkutatók, vallási közösségek anyagait használtam. Az európai mintáknak inkább kritikai elemzését tudnám kiemelni, hiszen munkám során sokszor tapasztaltam azt, hogy az afrikai terepen dolgozó nyugat-európai kutatók sokszor kerültek a koloniális nézeteltérések önkéntelen csapdájába, illetve nyelvi tapasztalat nélkül nem egyszer téves közléseket hoztak nyilvánosságra.

### **Folklór anyag elemzése irodalmi eszközökkel**

A fentiek tekintetében tehát az egyik új eredmény maga a módszer: vagyis néprajzi szövegek és elemek vizsgálata, elemzése irodalmi eszközökkel. Kísérlet a nyugat-európai és afrikai tudományos módszerek megújítására, ötvözésére egy a téma szempontjából különleges, kívülálló szerepben lévő ország helyzeti elnyeiének kihasználására.

A tradicionális elemek effajta vizsgálata a kulturálisan eltér irodalmak és kritikájuk között megjelenő problémákat kívánja megoldani, illetve a tudományos hiányosságokat pótolja. Két teljesen eltérő módszerekkel dolgozó nagy irodalomelméleti iskolát kapcsol össze, melyek elbeszélnek egymás mellett, nem találják a közös nevező pontot egykor kolonizált és kolonizáló szerepükkel adódóan.

Elemzési kísérletet teszek az afrikai folklór esztétikumként kezelésére, mellyel egyben az afrikai irodalomtörténetek anyagját és elemzési módszerét kívántam megreformálni, továbbá bizonyítani, hogy ezeknek milyen szerepe van az adott irodalmak recepciójában.

### **A joruba népköltészeti formák osztályozása**

Disszertációm egyik különlegessége, hogy a költészeti tradíció elemzésekor a joruba tradicionális költészeti formákat osztályozom kritikai eszközökkel. A joruba népköltészeti műfajok kutatásával kapcsolatban számos szakirodalmi háttérinformáció áll rendelkezésünkre, melyeket hektikusan kezeltek a kutatók. Több olyan formát megemlítenek, melyet

végül nem elemeznek, másokat egy-egy népköltészeti műfaj kapcsolatban részletesen tárgyalnak, és ezek azonban jobbra ugyanazok a népszerű formák, megint másokat tévesen közölnek. Sőt arra is találtam példát, amikor egy-egy európai kutató olyan népköltészeti formát rögzített, mely a jorubáknál nem létezik, illetve egyértelműen tréfa áldozata lett a joruba nyelvet nem beszélő műfajnak.

Munkámban első sorban afrikai származású néprajzkutatók, nigériai egyetemi segédanyagok alapján, tematikus szempontokat figyelembe véve osztályoztam a joruba népköltészeti műfajokat, melyek eddig hiányzottak a szakirodalomból, ezzel pedig nemcsak saját munkámat, hanem általában az európai kutatók munkáját könnyítettem meg.

### **Az afrikai irodalmi műfajok kialakulása és az afrikai tradíció hatása az afrikai irodalmakra**

Munkámban elsődlegesen az afrikai kultúra, az afrikai irodalmi korpusz hatását vizsgáltam egy afrikai író munkásságában, melyet kizárólagosan sem az afrikai, sem a nyugat-európai kutatók nem tesznek meg. Az afrikai tradíció hatásának kutatása az afrikai irodalmakban egy olyan periférikus terület, melynek vizsgálata szintén tudományosan új eredményeket hoz. Egyrészt az afrikai irodalmak vizsgálatában, az afrikai irodalmi műfajok létrejöttének leírásában és elemzésében van jelentősége, másrészt az európai irodalmi műfajok keletkezési történeteinek, elméleteinek igazolásához alkalmazható példa.

Összességében tehát a tradicionális elemek vizsgálata rámutat a tradicionális költészet műfajainak költészetté válásának részleteire, megfigyelhetjük egy-egy joruba fesztivál miként formálja egy shakespeare-i formának vélt

## **A oyinkai narratíva továbbélése ó az afrikai irodalmak hatása az afrikai irodalmakra, kortárs nigériai irodalom elemzése**

A tradicionális elemek vizsgálatával megállapítottam, hogy oyinka m veiben egy olyan sajátos narratívát használ, melynek továbbélése kimutatható a kortárs nigériai irodalomban. A disszertáció terjedelmi korlátai miatt mindössze két példát hoztam, de ezek is jól illusztrálják azt a tényt, melyet az európai kutatók még mindig nem fogadnak el: Afrikában az irodalom többgenerációs fejlettségi szintet ért el, amikor az egyes irodalmi m vek nemcsak az európai tradíció alapulnak, hanem ó és els sorban ó az afrikai irodalmi hagyományokon is.

oyinka afrikai irodalmi el zményeit a drámai elemzések kapcsán említettem, de a legfontosabb a kortárs irodalmak újfajta szemlélete, melyben els sorban az afrikai m irodalmi tradíció továbbélését kell kutatni, ennek egyik legkönnyebben bemutatható példája a oyinkai narratíva továbbélése, melynek vizsgálata a disszertáció új eredményeihez tartozik. Különösen, hogy sem Ademola Dasylváról, sem Ahmed Yerimáról európai szerz nem értekezett eddig. Ezzel a disszertáció el ször Európában, magyar nyelven mutatja be ezeknek a szerz knek a munkáit.

## **Neotradicionális narratíva és alfajai**

Az afrikai irodalomelméletek területén két új fogalmat vezettem be: a *neotradicionális narratíva* és a *szociografikus memoár* fogalmát.

oyinka vallási és népi irodalmi nyelve, mely az angol nyelvbe ötvözi anyanyelvét, az írói narratíva tradíciókkal társult megújulása, ezt a sajátos nyelvi megformálást neveztem el munkámban *neotradicionális narratívának*. Ennek pedig két alkategóriáját különböztettem meg: a *pszeudo-tradicionális narratívát*, mely a joruba hagyományokhoz hasonló mitológiák teremtésén alapul (pl. a *King Baabu Shokorikója*); és az *alternatív narratívát*, mely az író, költ szubjektív tradicionális aspektusait alkalmazza narratívaként (pl. *Aké* els fejezetei).

A neotradicionális narratíva egyben a posztkoloniális irodalom-szemléletek afrikai letükrözése is. Nyelve, stílusa, témája, társadalmi problémái és kérdései a posztkoloniális irodalmak kincses lel helye.

oyinka életm vével egy olyan sajátos, tradicionális narratívát teremtett, melynek nemcsak Nigériában, de egész Afrikában akadnak követ i és továbbviv i. Ez a költ i technika hasonlóan, de mégis eltér en jelentkezik költészetében, drámájában és autobiografikus regényeiben.

A neotradicionális narratíva, melynek bemutatása tulajdonképpen disszertációm tárgya volt, napjainkban már nemcsak oyinka irodalmi sajátossága, s t el zményeit olyan írók munkáiban is megfigyelhetjük, mint Amos Tutuola. Ezek az írók azonban csak egy-egy m nem esetében fejlesztették ki ezt a technikát, oyinka pedig egyszerre alkalmazza drámáiban, verseiben és regényeiben.

határm faj az irodalmi irodalmak között. Ezt a m fajt ugyanis nem lehet egyértelm en a Bildungsroman, fejl désregény, a lélektani regény vagy az önéletírás keretei közé szorítani. Egy afrikai írónak regényével mindig sokkal több célja van, minthogy egyfajta irodalmi funkciót töltsön be. Egy afrikai író meg akarja váltani a rabszolgák fájdalmát, küldetés szer en szegül szembe a fehérek uralmával és a gyarmatosítással és ami oyinka szempontjából a legfontosabb ó egyszerre öleli fel egy kontinens etnikai, vallási és lelki problémáit.

oyinka és az afrikai önéletírók és memoárszerzők regényei tehát egy olyan m faj körébe tartoznak, amit szociografikus memoáirodalomnak nevezhetünk. oyinka regényeit ennek a m fajnak az esetében hatja át a neotradicionális narratíva, mely az afrikai irodalomban az európai példaktól eltérve, egyedülálló módon jelentkezik.

A szociografikus önéletírás akéi példája nem követhet tovább a kortárs nigériai irodalomban. Ennek oka els sorban a viszonylag újkelet m fajteremtésből adódhat, hiszen oyinka a 60-as években teremtette meg és népszerűsítette költői és drámai narrációját, önéletírásai azonban évtizedekkel kés bb jelentek meg.

### **oyinka 2000 utáni m veinek elemzése (pl. *Samarkand*, *King Baabu*)**

A disszertáció újdonságai közé tartozik oyinka legújabb m veinek elemzése, melyet a nemzetközi irodalomkritika eddig legfeljebb a recenzió szintjén mutatott be.

Munkám során tehát olyan m veket is vizsgáltam, mint a *Samarkand* verskötet *Tizenkét ének a vakbuzgóért* cím verse ó melyet fordítottam és a

neotradicionális narratíva sajátosságainak kiemelésével részletesen elemeztem ó, illetve a *King Baabu* cím dráma ó ezesetben is külön hangsúlyt fektettem a drámában jelentkező joruba tradíció és a oyinkai drámai narratíva változásainak bemutatására.

oyinka prózai munkái közül a legújabbakat (*Isara* és *Ibadan*) belevettem az elemzés körébe, bár ezekkel a terjedelmi korlátok miatt csak a téma számára kiszolgáltatva foglalkoztam, a nemzetközi szakirodalom figyelme még nem fordult e regények irányába, így ezek minimális említése és bennük a neotradicionális narratíva változásának elemzése mindenképpen új eredménynek számít.

(recenzió)

2. *Sony Labou Tansi*, Afrika Tanulmányok, 2008/4, 68-69. (portré)
3. *Az írástudók árulása, Betekintés az afrikai irodalomkutatás világába*, Szépirodalmi Figyel , 2008/6, 42-47. (cikk)
4. *A nigériai joruba drámák sajátosságai*, Nagyvilág, 2009/5, 477-489. (tanulmány)
5. *Nigériai írók a joruba hagyományok vonzásában, Az afrikai irodalomtörténet-írói szemlélet megújulásának szükségességére = Afrika ma, Tradíció, átalakulás, fejl és*, szerk. CSIZMADIA Sándor, TARRÓSY István, Pécs, Publikon, 2009, 377-400. (tanulmány)
6. *Wole Soyinka: Tizenkét ének a vakbuzgóért = Őszi friss szell eleven virágból* ö, *Versértelmezések Sipos Lajos tiszteletére*, szerk. FINTA Gábor, Piliscsaba, 2010, 185-195. (Pázmány Irodalmi M hely, Tanulmányok) (versfordítás és elemzés)
7. *Connections of Traditional Yoruba Theatre and Nigerian Drama Writing (The Problems of Canonization and Reception of African Literature) = La littérature et ses marges, Literature and its Margins*, Mayaux, Catherine, Nowicki, Joanna, Szávai Dorottya, Horváth Kornélia, Cergy-Pontoise, 2011, 219-239. (tanulmány)